

Körmendy, Adrienne

Kształtowanie się pojęcia "prawa niemieckiego" (ius Teutonicum) w Europie Środkowo-wschodniej w XIII-XIV w.

Przegląd Historyczny 75/3, 481-492

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Kształtowanie się pojęcia „prawa niemieckiego” (*ius Teutonicum*) w Europie Środkowo-wschodniej w XIII—XIV w.

1. Pojęcie „prawa niemieckiego” od dawna pozostaje w centrum zainteresowań historiografii polskiej i niemieckiej. Mniej intensywnie zajmowała się nim historiografia czeska¹. Bezsporną zasługą Rudolfa Köttschkego było bezstronne i naukowe określenie tego pojęcia jako prawa osadniczego, które powstało na obszarze niemieckim². J. J. Menzel i Benedykt Zientara niezależnie od siebie i prawie równocześnie poddali dokładnym badaniom źródła i genezę „prawa niemieckiego”³. Dzięki nim wiele już wiemy o kształtowaniu się oraz treści pojęcia *ius Teutonicum* w chwili jego pojawienia się. Ale historia pojęcia „prawa niemieckiego” nie kończy się wraz z momentem jego powstania. W ciągu kilku stuleci prawo to rozszerzyło się na prawie całą Europę środkowo-wschodnią. Ekspansja „prawa niemieckiego”, analiza jego zmieniającej się na różnych terenach i w różnych okresach treści, jest pasjonującym problemem historycznym. Zwracał na to uwagę Benedykt Zientara pisząc: „Termin prawo niemieckie ma za sobą długą historię, która zasługuje z pewnością na specjalne zbadanie. Sama analiza treści, wiązanych z nim przez użytkowników, a później przez badaczy — prawników i historyków — treści zmieniających się z upływem czasu a także ze zmianą prądów ideologicznych i teorii naukowych, przyniosłaby bogaty plon, skłaniający do rozmyślań nad wpływem czynników zewnętrznych na wyniki najbardziej nawet skrupulatnie prowadzonych badań historycznych”⁴.

Zmiana treści pojęcia „prawa niemieckiego” ma szczególne znaczenie dla historii Węgier, gdzie z terminem tym spotykamy się również w związku z ruchem osadniczym na północnych rubieżach państwa w wiekach XIII i XIV. Analiza źródeł węgierskich, w których występuje pojęcie *ius Teutonicum* wykazuje, że nie było ono w pełni identyczne z treścią, jaka kryła się pod nim w czasie i na obszarze jego powstawa-

¹ Bibliografia najważniejszej literatury w: *Urkunden und erzählende Quellen zur deutschen Ostsiedlung im Mittelalter* t. I, wyd. H. Helbig, L. Weinrich, Darmstadt 1968, s. 28 nn., t. II, Darmstadt 1970, s. 45 nn.

² R. Köttschke, *Die Anfänge des deutschen Rechtes in der Siedlungsgeschichte des Ostens (Ius teutonicum)*, „Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig”, Phil.-hist. Klasse t. XCIII, 1941, z. 2.

³ J. J. Menzel, *Die schlesische Lokationsurkunden des 13. Jh. Studien zum Urkundenwesen, zum Siedlungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter*, Würzburg 1977, s. 1—98; B. Zientara, *Źródła i geneza „prawa niemieckiego” (ius Teutonicum) na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i środkowej w XI—XII w.*, PH t. LXIX, 1978, z. 1, s. 47—74.

⁴ B. Zientara, op. cit., s. 47.

nia. Pojawia się zatem konieczność sprecyzowania tych różnic i czynników je powodujących. Chcąc znaleźć zadowalające wyjaśnienie tych problemów musimy najpierw odpowiedzieć sobie na pytanie, jaką drogą ruch osadniczy na „prawie niemieckim” dotarł do północnych granic średniowiecznych Węgier oraz w jakim znaczeniu używano pojęcia „prawa niemieckiego” na różnych terenach w czasie trwania osadnictwa.

2. W XIII wieku Węgry sąsiadowały od północy z Morawami, Śląskiem i Małopolską. Jak powszechnie wiadomo Śląsk miał specjalne znaczenie w ruchu osadniczym na „prawie niemieckim”. Tu bowiem (po terenach nad Łabą), ruch ten pojawił się najwcześniej. Tutaj też ukształtowało się pojęcie „prawa niemieckiego”. Ze Śląska również „prawo niemieckie” przenikało na obszary sąsiednie. Kiedy zatem mógł dojść ten „śląski” wzorzec osadnictwa na „prawie niemieckim” na tereny Węgier? Węgry miały wspólną granicę ze Śląskiem: Cieszyn oraz komitat Trenczyn sąsiadowały ze sobą. Studiując przebieg kolonizacji na Śląsku możemy stwierdzić, że osadnictwo na „prawie niemieckim” dotarło do cieszyńskiego dopiero w końcu XIII wieku⁵, a za jego pośrednictwem ruch ten mógł pojawić się na Węgrzech nieco później.

Podobna sytuacja była na Morawach. To prawda, że pod wpływem i za pośrednictwem Śląska, osadnictwo na „prawie niemieckim” pojawiło się tutaj już w pierwszej połowie XIII w., a nabrało wielkiego rozmachu w jego drugiej połowie, ale miało to miejsce na obszarach Moraw północno-zachodnich, a więc nie na terenach sąsiadujących z komitatem trenczyńskim⁶.

Także w Małopolsce ruch osadniczy na „prawie niemieckim” rozwinął się pod wpływem i za pośrednictwem Śląska. Pierwsze próby osadnicze pochodzą już z pierwszej połowy XIII wieku, ale na wielką skalę ruch ten rozwinął się dopiero w drugiej połowie tego stulecia⁷. Decydującą rolę odegrała tu para książęca: Bolesław Wstydlivy i Kunegunda. Cechą charakterystyczną ich polityki było popieranie osadnictwa w majątkach kościelnych i prywatnych a nie w takim samym stopniu w książęcych. Wyjątkiem była Sądecczyzna oraz dolina Popradu. W latach sześćdziesiątych XIII wieku na Sądecczyźnie Kunegunda zainicjowała reorganizację swych majątków wedle wzorców prawa niemieckiego⁸.

⁵ W. Kuhn, *Siedlungsgeschichte Oberschlesiens*, Würzburg 1954; S. Kutrzeba, *Historia Śląska* t. I, Kraków 1933, s. 46 nn.; J. J. Menzel, op. cit., Anhang 18, 74, 83, 90, 102, 119, 121.

⁶ *Handbuch der Geschichte der Böhmischen Länder* t. I, wyd. K. Bosl, 1967, s. 319 nn.; W. Weitzsäcker, *Das deutsche Recht der bauerlichen Kolonisten Böhmens und Mährens im XIII. und XIV. Jh.*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen” t. XIII, 1912, z. 4, s. 486—483; R. Köttschke, op. cit., s. 25 nn.; J. Kejř, *Zwei Studien über die Anfänge der Stadterfassung in den böhmischen Ländern*, „Historica” t. XVI, 1969, s. 88—96; H. Stoob, *Bruno von Olmütz, das mährische Städtenetz und die europäische Politik von 1245—1281*, „Die mittelalterliche Städtebildung im Südöstlichen Europa”, wyd. H. Stoob, Köln—Wien 1977, s. 90—130; J. Emier, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* cz. II: 1253—1310, Pragae 1882.

⁷ Por. na ten temat: F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Kraków 1905; A. Gąsiorowski, *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej do roku 1335*, RH t. XXVI, 1960, s. 123 nn.; W. Kuhn, *Erschliessung des südlichen Klempolen im 13. und 14. Jh.*, „Zeitschrift für Ostforschung” t. XVII, 1968, s. 401 nn.; S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV—XV wieku*, Wrocław 1971, s. 167 nn.

⁸ KDMłp. t. II, s. 73 n. O autentyczności i dacie przywileju Bolesława Wstydlwego: J. Beňko, *Problem pravosti podolineckoj listiny z roku 1244*, „Slovenská Archivistika” t. III, 1968, s. 314—319.

Jednocześnie para książęca rozpoczęła akcję osadniczą na południowych rubieżach swego państwa — w dolinie Popradu — zlecając lokację Podolina.

Przynależność terytorialna okolic Podolina w wieku XIII była sporna⁹. Wszystko wskazuje jednak na to, że wykorzystując walki wewnętrzne w Królestwie Węgierskim i osłabienie władzy królewskiej Bolesław Wstydlivy i Kunegunda starali się przyłączyć ten odcinek doliny Popradu w sposób nieodwracalny do Małopolski. Pomocą w tych planach miało być organizowane na prawie niemieckim osadnictwo. Planów tych nie udało się zrealizować. W początkach XIV wieku Podolin i jego okolice należą już do Węgier.

Działalność małopolskiej pary książęcej ma ogromne znaczenie dla historii osadnictwa na Węgrzech, bowiem za ich pośrednictwem kolonizacja na prawie niemieckim najwcześniej dotarła w obręb granic Królestwa Węgierskiego. Już w latach siedemdziesiątych XIII wieku osadnictwo na prawie niemieckim pojawia się na Spiszu, a stąd rozszerza się potem na całe północno-wschodnie tereny Węgier.

U schyłku XIII wieku miała miejsce lokacja Żiliny (Zsolna, Sillein), najprawdopodobniej przy pomocy osadników z górnośląskiego Cieszyna. A w pierwszej połowie XIV wieku, wychodząc z Żiliny, rozpoczęło się również osadnictwo na prawie niemieckim na północno-zachodnich terenach Węgier¹⁰.

Tak więc na obszary Królestwa Węgierskiego tak zwane „prawo niemieckie” dotarło z dwóch kierunków: ze Śląska i z Małopolski. Odróżnienie tych dwóch prądów jest sprawą ogromnie ważną, ponieważ treść pojęcia „prawa niemieckiego” była różna na północno-zachodnich i północno-wschodnich terenach Węgier. Wytłumaczenie tego zjawiska tkwi w odmiennym rozwoju pojęcia „prawa niemieckiego” oraz odmiennym charakterze ruchu osadniczego na Śląsku i w Małopolsce.

3. Pojęcie „prawa niemieckiego”, które powstało w początku XIII wieku na terenie Śląska oznaczało te specjalne uprawnienia, które dostawali osadnicy przybywający początkowo wyłącznie z Niemiec¹¹. Powstanie i rozwój prawa osadniczego na terenie Niemiec ma długą historię. Końcowy etap tego rozwoju miał miejsce nad Łabą i Soławą i da się scharakteryzować w sposób następujący: po pierwsze dawało ono osadnikom przybywającym z ziem holenderskich, flamandzkich i frankońskich najkorzystniejsze uprawnienia uzyskane już wcześniej na zachód od Łaby, a więc: wolność osobistą oraz dziedziczne i zbywalne prawo do ziemi dzierżonej na określonych warunkach oraz własne sądownictwo, po drugie: uprawnienia uzyskane przez osadników prawo gwarantowało nie poszczególnym jednostkom, a całej zbiorowości osadników, którzy tworzyli wspólnotę kolonizacyjną, gospodarczą, sądową i kościelną, po trzecie: ponieważ uprawnienia prawo gwarantowało wspólnocie osadników, to teren, gdzie obowiązywało prawo osadnicze, pokrywał się z terenem należącym do wspólnoty osadników, tak więc granica osady stworzonej przez kolonistów była zarazem granicą prawną, a prawo osadnicze przy-

⁹ Por. na ten temat: T. E. Modelski, *Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza (w. XIII—XVIII)*, Zakopane 1928; A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądcecczyzna w XIII—XIV wieku, przemiany gospodarcze i społeczne*, Kraków 1961, s. 15; J. Beňko, *Dedinská kolonizácia horneho Spiša na nemeckom práve (do polovice 14. storočia)*, „Spiš” t. III—IV, 1972, s. 54.

¹⁰ A. Gačova, *Pôvod ustanovizne šoltýstva na Slovensku*, „Historický Sborník” t. III, 1945, s. 55 nn.

¹¹ R. Köttschke, op. cit., s. 32 nn.

sługujące początkowo wyłącznie osadnikom pochodzenia flamandzkiego, holenderskiego i frankońskiego zostało rozszerzone na wszystkich mieszkańców osady bez względu na ich proveniencję. Prawo holenderskie, flamandzkie czy frankońskie przestało zatem oznaczać po pewnym czasie prawo przysługujące tylko osadnikom z Holandii, Frankonii czy Flandrii.

Ukształtowało się więc pewne prawo osadnicze, które istniało tylko w teorii, jako zbiór uprawnień przysługujących osadnikom, które dopiero w praktyce, w odniesieniu do konkretnych osad, powstających w konkretnych warunkach, nabierało konkretnych form, które mogły oczywiście różnić się między sobą nawet w istotny sposób. Ukształtowanie się owego teoretycznego prawa osadniczego, abstrahując od konkretnych przypadków praktyki kolonizacyjnej, szybko znalazło odbicie w warstwie językowej. Już nad Łabą pojawił się termin *ius hollandicum*, a na terenach zamieszkałych przez Słowian ogólne prawo osadnicze (prawo teoretyczne) znalazło swój ostateczny wyraz w terminie *ius Teutonicum* lub *ius Teutoniale*¹².

Potrzeba osadników i prawa osadniczego wystąpiła najwcześniej na Śląsku. Na przełomie XII i XIII wieku pojawiła się tutaj znaczna liczba osadników z Niemiec, którym zagwarantowano prawo nazywane już *ius Teutonicum* dla odróżnienia od powinności, obowiązków i danin ciążących na polskich poddanych (*ius Polonicorum*, *ius Polonicum*). Napływ osadników leżał niewątpliwie w interesie księcia, ale książę starał się poddać ruch osadniczy swojej kontroli. Zmierzał także do zapewnienia przybyšsom właściwych warunków społecznych i gospodarczych. Spośród różnych metod przeprowadzania akcji kolonizacyjnej władca Śląska wybrał metodę ukształtowaną na terenie arcybiskupstwa magdeburgskiego. Metoda ta polegała na przeprowadzeniu osadnictwa za pomocą i za pośrednictwem zasadzcy. Niewątpliwym walorem tej metody była możliwość planowania, właściwego organizowania a dalej kontrolowania postępów osadnictwa. A to znakomicie współgrało z intencjami księcia śląskiego.

Tak więc wprowadzenie „prawa niemieckiego” na Śląsku od samego początku złączyło się nierozzerwalnie z działalnością zasadzcy-lokatora. Wszędzie też na Śląsku rozwijano konsekwentnie osadnictwo na prawie niemieckim przy pomocy lokatorów. W ten sposób *ius Teutonicum* oraz metoda przeprowadzania osadnictwa za pośrednictwem zasadzcy stały się na Śląsku nierozłączne. Jedno warunkowało drugie. Nie można było wprowadzić „prawa niemieckiego” bez *locatio* i zasadzcy, a lokacja nie mogła nastąpić bez przyznania osadnikom *ius Teutonicum*.

W ciągu XIII wieku pojęcie *ius Teutonicum* złączyło się również z pojęciem *scultetus* i *scultetia*. Wprowadzenie prawa niemieckiego oznaczało bowiem przyznanie osadnikom samorządu i własnego sądownictwa. Na jego czele stał *scultetus*. Od lat czterdziestych XIII wieku urząd sołtysa zaczął regularnie otrzymywać zasadzca. Urząd sołtysa i lokatora oraz związane z nimi przywileje i uprawnienia połączyły się, a na ich oznaczenie zaczęto używać w dokumentach terminu *scultetia*. Powiązanie urzędu sołtysa z funkcją lokatora oznaczało jednocześnie połączenie urzędu sołtysa z pojęciem prawa niemieckiego. W drugiej połowie XIII wieku *locare iure Teutonico* oznaczało na Śląsku przeprowadzanie akcji kolonizacyjnej przy pomocy zasadzcy oraz przyznanie zasadzcy urzędu soł-

¹² Por. na ten temat literaturę i źródła cytowane w przyp. 1—3.

tysa. Występowanie terminu *scultetus* lub *scultetia* oznacza także, że dana osada była lokowana na prawie niemieckim. Tak więc możemy powiedzieć, że w XIII wieku na Śląsku połączyło się pojęcie *ius Teutonicum* z pojęciami *locatio* (*locare*, *locator*) i *scultetus* (*scultetia*). Istnienie jednego z tych pojęć oznaczało konieczność istnienia pozostałych.

Locare iure Teutonico oznaczało również zakładanie osady w ściśle określony, planowy sposób. Teren przyznany osadnikom dzielono na niwy i łany. Osady na prawie niemieckim różniły się więc od innych nie tylko odrębnym prawem, samorządem, własnym sądownictwem, określonymi przywilejami i obowiązkami, ale także odmiennym obrazem topograficznym, regularnym układem niwowym. W konsekwencji system łanowy osad na „prawie niemieckim” także ściśle połączył się z pojęciem *ius Teutonicum*¹³.

4. W Małopolsce osadnictwo na „prawie niemieckim” pojawiło się pod wpływem i za pośrednictwem Śląska. Pierwsze zezwolenia na lokacje pochodzą z pierwszej połowy XIII wieku, ale samo osadnictwo faktycznie rozpoczęło się dopiero w drugiej połowie tego stulecia, a więc wówczas gdy na Śląsku ukształtowało się już pojęcie *ius Teutonicum*. Małopolska przyjęła zatem gotowy wzorzec prawa osadniczego¹⁴. W efekcie prawo niemieckie” oznaczało tutaj: zwolnienie od ciężarów „prawa polskiego”, przyznanie osadnikom uprawnień zawartych w ogólnym prawie osadniczym oraz przeprowadzanie kolonizacji przy użyciu lokatora, zasadzcy, który w przyszłości zostawał sołtysiem w założonej przez siebie wsi. Wieś otrzymywała regularną zabudowę, układ niwowy i system łanowy¹⁵.

Mimo to w Małopolsce można zauważyć dalszy rozwój pojęcia „prawa niemieckiego”. Idzie o to, że w ramach osadnictwa na prawie niemieckim (przede wszystkim w dolinach Dunajca i Popradu) pojawił się termin jak i praktyka kolonizacyjna określana jako *mos scultetorum*. Chociaż w Małopolsce nie znamy przypadku by jedna osoba otrzymała zlecenie przeprowadzenia lokacji a druga dostała funkcję sołtysa, to jednak w początku ruchu osadniczego panowało silne przekonanie, iż sołtys był reprezentantem interesów księcia (pana gruntowego), postawionym na czele wspólnoty osadników. Tymczasem Kunegunda, reorganizując swoje majątki na Sądecczyźnie, postawiła jednego sołtysa na czele dwóch wsi. Do jego zadań należało nie tylko pełnienie funkcji sądowniczych, lecz także werbowanie nowych osadników i przeprowadzanie lokacji w sensie teoretycznym i praktycznym¹⁶. Tak więc księżna Kunegunda

¹³ B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1975, s. 105—140, 163—181; tenże, *Z dziejów organizacji rynku w średniowieczu. Ekonomiczne podłoże „weichbildów” w arcybiskupstwie magdeburskim i na Śląsku w XII—XIII wieku*; PH t. LXIV, 1973, z. 4, s. 681—696; tenże, *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji*, [w:] *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej*, pod red. A. Gieysztora i T. Rosłanowskiego, Warszawa 1976, s. 67—97. Podstawą analizy treści pojęcia „prawa niemieckiego” na Śląsku były dokumenty lokacyjne wydane w: *Schlesische Urkundenbuch* t. I—II, oprac. H. Appelt, W. Irgang, Graz—Wien—Köln 1963—1978 i J. J. Menzel, op. cit. Z powodu ograniczonej objętości artykułu musieliśmy zrezygnować ze szczegółowego przedstawienia tematu oraz cytatów.

¹⁴ Zob. cytowaną literaturę w przyp. 7.

¹⁵ Analiza treści pojęcia „prawa niemieckiego” w Małopolsce jest oparta na dokumentach lokacyjnych wydanych w: KDMłp, KDKK, ZDMłp. oraz na dokumentach lokacyjnych rekonstruowanych na podstawie lustracji przechowywanych w AGAD w Warszawie.

¹⁶ KDMłp. t. II, nr 474: *Constituimus autem in nostris hominibus sex scultetos et quemlibet eorum super duas villas, ut iudicent in eisdem — Hoc etiam volumus, quod scoltetj liberos homines ad syluam conuocent.*

pertraktowała w sprawie lokacji nie z zasadzą, któremu zamierzała powierzyć w przyszłości funkcje sołtysa, lecz mianowała najpierw sołtysa. Także w XIII stuleciu te obowiązki i uprawnienia ulegają znacząco już w wieku XIII stało się regułą, że nie zasadzca zostawał sołtysiem, tylko sołtys przyjmował trudy lokatora¹⁷. Te dwie funkcje wyglądają jako nierozdzielalne i takie też pozostawały w ówczesnej świadomości¹⁸. Jednocześnie można zaobserwować charakterystyczną ewolucję treści dokumentów lokacyjnych. Jeszcze w XIII wieku ulega rozbudowaniu ta ich część, która określa obowiązki i uprawnienia sołtysa. Także w XIII stuleciu te obowiązki i uprawnienia ulegają znacznemu ujednoczeniu. Mamy więc niewątpliwie do czynienia z procesem, w efekcie którego wykształciło się pewne prawo zwyczajowe, które w dokumentach zaczęto określać jako *mos scultetorum*. Określało ono dokładnie wielkość nadania ziemi na rzecz sołtysa, określało jego dochody, uprawnienia i przywileje¹⁹.

Mos scultetorum i *ius Teutonicum* były w Małopolsce pojęciami nierozdzielnymi. Mimo to wykształcenie się tutaj pojęcia *mos scultetorum* w ramach pojęcia *ius Teutonicum* umożliwiły dalszy i niezależny od siebie rozwój obu tych pojęć. Nastąpiło to jednak już nie w Polsce, ale na Węgrzech, na Spiszu.

5. Większość terytorium Spisza jeszcze w XIII wieku należała do króla. Spisz był wówczas gęsto zalesiony i prawie niezaludniony. Ale już w tym samym XIII stuleciu król rozpoczął rozdawnictwo terenów Spisza na rzecz osób prywatnych i to na znaczną skalę. Powstały w ten sposób wielkie posiadłości, które tylko w tym wypadku mogłyby przynieść korzyści właścicielom, gdyby zostały zaludnione i właściwie zagospodarowane²⁰. Powstała więc paląca potrzeba osadników i takiej metody kolonizacji, która dawałaby znaczną gwarancję powodzenia. Metodę taką znaleźli spiscy właściciele ziemscy w Małopolsce.

Szczegółowe badania źródłowe wykazały, że we wszystkich wielkich majątkach na Spiszu przeprowadzano w wieku XIII i XIV kolonizację przy pomocy zasadzcy²¹. Stosowano metodę osadniczą sprawdzoną wcześniej w Małopolsce. Właściciel majątku zawierał szczegółową umowę z zasadzą, która określała prawa i obowiązki zasadzcy oraz osadników. W dokumentach lokacyjnych wydanych na terenie Polski sformułowanie *locare, iure Teutonico* oznaczało przyznanie nowopowstałej osadzie jednoznacznie rozumianych uprawnień społecznych, gospodarczych i prawnych. Tymczasem na Spiszu stykamy się z większą różnorodnością w tym zakresie. W dokumentach spiskich występują aż trzy różne pojęcia dla określenia prawnej oraz społeczno-gospodarczej sytuacji nowolokowanych wsi: *ius Saxonum*, *ius Teutonicum* oraz *mos scultetorum*. Pojęcie *ius Saxonum* używano w trzech znaczeniach: jako prawa osadniczego przysługującego gościom, tak zwanym Sasom, potwierdzonego na

¹⁷ Tamże, nr 532, 630.

¹⁸ S. Kuraś, op. cit., s. 150.

¹⁹ L. Łysiak, *U podstaw formowania się polskiego stanu sołtysiego*, CzP-H t. XVI, 1964, z. 1, s. 232—239; KDMip. t. II, nr 532, 601.

²⁰ A. Fekete-Nagy, *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*, Budapest 1934, s. 311—317.

²¹ A. Körmendy, *A soltész („more scultetorum”) telepítette falvak a Szepességben (XIII—XIV. sz.)*, „Agrartörténeti Szemle” 1974, z. 3—4, s. 305 nn.

piśmie specjalnym dokumentem z roku 1271 wydanym przez Stefana V²², jako prawa do swobodnego wyboru proboszcza, któremu miano oddawać dziesięcinę (*libera decima*) — było to jedno z najważniejszych uprawnień Sasów spiskich²³ oraz jako prawa obyczajowego, według którego komes saski sprawował sądownictwo w sprawach spornych wynikłych w łonie wspólnoty Sasów²⁴. W dokumentach lokacyjnych pojęcie *ius Saxonum* występuje w dwóch pierwszych znaczeniach.

Porównanie treści pojęć *ius Saxonum* i *ius Teutonicum* — używanego w Małopolsce wykazuje, że oba miały charakter prawa osadniczego gwarantującego kolonistom wolność osobistą, dziedziczne i zbywalne prawo do ziemi, samorząd, własne sądownictwo. Ale zakres pojęcia *ius Saxonum* był bogatszy i korzystniejszy dla osadników. Prawo to przyznawało bowiem osadnikom wolną dziesięcinę oraz dawało całej wspólnocie prawo patronatu nad własnym kościołem. Istnienie więc *ius Saxonum* na Spiszu, jako ogólnego prawa osadniczego, czyniło zbytecznym występowanie terminu *ius Teutonicum* w identycznym sensie. Powstaje zatem problem, w jakim sensie używano terminu *ius Teutonicum* w dokumentach spiskich.

Zarówno na Śląsku jak i w Małopolsce w zakresie pojęciowym „prawa niemieckiego” mieścił się specjalny system łanowy, system na Spiszu nieznan. Elementu tego nie mogło zatem zawierać pojęcie *ius Saxonum*. Określało ono co prawda, że czynsz płacić należy od posiadanej ziemi, ale nie przesądzało charakteru układu przestrzennego wsi osadników saskich. Sądzić należy zatem, że występowanie terminu *ius Teutonicum* w dokumentach spiskich oznacza zaprowadzenie w nowolokowanych osadach systemu łanowego²⁵. Treść tego pojęcia uległa więc na Spiszu poważnemu zawężeniu²⁶. W efekcie ani pojęcie *ius Saxonum* ani pojęcie *ius Teutonicum* nie oznaczało metody przeprowadzania akcji osadniczej. Zaistniała więc konieczność wprowadzenia do dokumentów lokacyjnych dodatkowego terminu znanego już w Małopolsce, a więc *mos scultetorum*. W treści tego pojęcia mieścił się zarówno sposób werbowania

²² Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár [cyt. dalej: MOL-DL], nr 38958: *in silva nostra hereditaria villam more et iure Saxonum collocaremus*. Dokument Stefana V wydany w: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, wyd. S. L. Endlicher, St. Gallen 1849, s. 522.

²³ *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, wyd. C. Wagner, Possoniae-Cassoviae 1780, s. 568: *Item Ecclesiam cum plenis et liberis decimis habebunt et Plebanum elegant secundum jus et consuetudinem Teutonicorum de Scepes*. O znaczeniu pojęcia *libera decima* por. E. Fügedi, *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei*, „*Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*” t. V, 1959, fasc. 3—4, s. 397—400.

²⁴ Np. MOL-DL, nr 40917: *dicta vila omnia iudica debet habere secundum ius terre Scepusiensis*.

²⁵ *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, s. 568: *nobis singulis annis, de quolibet manso, seu laneo Teutonicali iure, tres fertones solvere tenebuntur — in re-compensationem suorum laborum donavimus duos liberos mansos Teutonicali iure, et unum liberum molendinum, nec non braxatorium perpetuo possidendum*.

²⁶ Opinia o układach niwowych na Spiszu jest oparta przede wszystkim na naszych własnych badaniach, w efekcie których udało się nam zrekonstruować pierwotny system łanowy wsi lokowanych na Sądecczyźnie, Podhalu i Spiszu. W pracy tej oprócz źródeł pisanych wykorzystaliśmy mapy katastralne znajdujące się w WAP w Krakowie, w Urzędzie Geodezyjnym w Nowym Sączu oraz w Urzędzie Geodezyjnym w Bratysławie.

osadników, techniczne sposoby przeprowadzania kolonizacji, jak i całość praw i przywilejów, jakie zasadzca-sołtys za swoją pracę lokacyjną otrzymywał²⁷.

W pierwszej połowie XIII wieku, na Śląsku, w trakcie rozwoju osadnictwa na prawie niemieckim, ściśle związały się ze sobą trzy terminy: *iure Teutonicum*, *locore* oraz *scultetus*. Na Spiszu terminy te rozstały się. W dokumentach spiskich rzadko występują słowa *locare* czy *locatio*, a jeśli już występują to nie oznaczają wówczas całego procesu osadniczego tak w sensie teoretycznym jak i praktycznym. Występowanie tych słów w odniesieniu do konkretnych wsi nie oznacza automatycznie, że wsie te posiadały prawo niemieckie. Termin *locare* nie oznacza też, że osada powstała w sposób planowy, z charakterystycznym dla wsi lokowanych w Polsce układem przestrzennym i że powstała wskutek wysiłków zasadzcy²⁸. W dokumentach spiskich znacznie częściej spotykamy słowo *congregare*²⁹, które łączy się z pojęciem *mos scultetorum* w sformułowaniu *populus congregare more scultetorum*³⁰. Sformułowanie to oznacza wówczas, że osadnictwo zostanie przeprowadzone planowo pod nadzorem zasadzcy oraz, że powstałym wskutek tego wsiom będzie przyznawać ogólne prawo osadnicze³¹.

²⁷ MOL-Filmtár [Oddział Mikrofilmów], A Szepesi Káptalan Országos (Hiteleshelyi) Lavéltára [Krajowe Archiwum Kapituły Spiskiej], Misc. 9.8.10: *ut dictam possessionem Senthgyrgh — more Scultetorum terre Scepusiensis habitatoribus decoraret sue populus congregaret ad eandem*; tamże 9.2.19: *scultetiam — more aliorum scultetorum provinciae Scepusiensis iure perpetuo irrevocabiliter possidendam*. Warto zacytować umowę lokacyjną wsi Jakubiany z roku 1322, w której występują wszystkie trzy pojęcia: *Stephanus — ad nostram accedens praesentiam, pro sylva quadam more ac iure thetonicorum extirpanda postulavit — quam eidem — concessimus, more aliorum scultetorum iure haereditario possidendam — [populi] — item in civilibus secundum iure Scipsensium se habebunt* (Gy. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis* t. I—XI, Budae 1829—1844, tu t. VIII, cz. 2, Budae 1830, s. 389).

²⁸ *Aliquos homines possent locare super hereditatem*. I. Nagy, *Hazai Okmánytár* t. VI, Gyor—Budapest 1880, s. 125: *pro nova villa locanda cum omni iure Cypsiensi*; G. Wenzel, *Árpád-kori új okmánytár* t. IX, Pest 1870, s. 516: *haereditatem suam — locandam, extirpandam et in formam villae iure Saxonum redigendam*; C. Wagner, *Analecta Sepusii sacri et profani* t. I, Viennae, Posonii et Cassoviae 1774, s. 444; G. Wenzel, *Árpád-kori*, s. 516: *Omnibus autem ad hanc locacionem venientibus*.

²⁹ Np. C. Wagner, *Analecta*, s. 446: *ut ibidem populos sub iure et libertate Saxonum congregare debeat seu locare*; G. Fejér, *Codex* t. VIII, cz. 3, s. 130: *silvam ipsorum densam — dedissent — eidem Nicolao — in libertate Teutonorum de Corpona in ipsam silvam populos congregandos*. Słowo *congregare* jest ściśle związane z ruchem osadniczym na środkowych terenach Węgier w XIII wieku. Zob. na ten temat: J. Szűcz, *Megosztott parasztság-egységesülő jobbágyság. A paraszti társadalom átalakulása a 13. században*, „Századok” t. CXV, 1981, z. 1—2, s. 280, 313.

³⁰ G. Fejér, *Codex* t. VII, cz. 5, s. 530: *quandam silvam — extirpandam, ut in ipsam populos congregaret more scultetorum aliorum*.

³¹ Wykształcenie się pojęcia *mos scultetorum* w Małopolsce i przeniesienie tego pojęcia na Spisz spowodowało również zmianę znaczenia słowa *scultetus*. Fakt, że w Małopolsce coraz częściej nie lokator otrzymywał urząd sołtysa, ale wcześniej mianowanemu sołtysowi powierzano zadanie przeprowadzenia lokacji spowodował, że pojęcie *scultetus* silnie związane zostało z osobą lokatora niż z wiejskim sędzią. Na Spiszu urząd wiejskiego sędziego nigdy nie był nazwany *officium sculteti*. Znamy także przykłady gdy w tej samej wsi obok lokatora zwanego także *scultetus* występował *villicus*, a więc sędzia sądu wiejskiego. Na Spiszu tylko taki sędzia nosił tytuł *scultetus*, który albo sam był likatorem wsi, albo też potomkiem i dziedzicem wszystkich przywilejów lokatora. Sędzia, który nie dziedziczył beneficjum lokatorskiego (*scultetia*) nigdy nie był nazwany *scultetus*. Ten związek terminu *scultetus* z działalnością lokatora sprawił, że słowo węgierskie *soltság*, które pochodzi

6. Inaczej kształtowała się treść pojęcia „prawa niemieckiego” na północno-zachodnich terenach Węgier. Tutaj osadnictwo na prawie niemieckim dotarło bezpośrednio ze Śląska³². Na przełomie XIII i XIV wieku była lokowana na prawie niemieckim Żilina. Prawo przyjęte z Cieszyna i prawdopodobnie stamtąd pochodzili osadnicy. W ten sposób dotarło także na tereny Węgier północno-zachodnich pojęcie *ius Teutonicum* oraz *locare iure Teutonico*. Po udanej lokacji mieszkańcy Żiliny stali się głównym motorem ruchu osadniczego. Często spotykamy się z nimi jako zasadźcami nowych osad³³. Równolegle z powiększaniem się listy lokowanych wsi rozszerzał się teren, na którym używano pojęcia „prawa niemieckiego”.

Początkowo na północno-zachodnich terenach Królestwa Węgierskiego używano terminu *ius Teutonicum* dla oznaczenia ogólnego prawa osadniczego, a więc używano go w takim samym sensie jak na Śląsku³⁴. Z czasem zdarzało się coraz częściej, że *ius Teutonicum* oznaczało metodę przeprowadzania osadnictwa oraz prawa i przywileje zasadźcy³⁵. Używano także terminu „prawa niemieckiego” dla określenia wysokości oraz sposobu płacenia czynszów przez osadników³⁶. Spotykamy się także z rozumieniem *ius Teutonicum* jako prawa obyczajowego, wedle którego sprawowano sądownictwo w lokowanych wsiach³⁷. Treść pojęcia „prawa niemieckiego” była więc podobna do tej, jaką miało prawo to na Śląsku, a wiek XIV nie wprowadził w tym zakresie poważniejszych zmian. Częściej będzie się tylko pojawiał w miejsce *ius Teutonicum* termin *ius Siliniense*.

Obok podobieństw dadzą się jednak zauważyć także różnice. Na Śląsku pojęcie „prawa niemieckiego” pojawiało się niezmiennie razem z pojęciem *locare*. I tak samo było początkowo w północno-zachodnich Węgrzech³⁸. Ale już od lat trzydziestych XIV wieku poczynając termin *locare* zaczyna znikać z dokumentów, a jeśli nawet pojawia się to w innym znaczeniu niż na Śląsku. Wypiera go termin *congregare*, którego używa się tutaj dla oznaczenia procesu osadniczego³⁹. W wyniku tych

---

od łacińskiego terminu *scultetus* oznacza zasadźcę. Inne były losy polskiego „sołtysa”. Por. np. T. Lalik, *Sołtys*, [w:] *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do roku 1945 t. II*, Warszawa 1981, s. 303 n. Zob. także P. Hunfalvi, *Az oláhok tértönete* t. I, Budapest 1894, s. 360; K. Tagányi, *Magyar erdészeti oklevél:ár* t. I, Budapest 1896, s. XI; G. Fejér, *Codex* t. VII, cz. 5, s. 530.

³² E. Fügedi, *A „németjogu” falvak települése a szlovák és német nyelvterületen*, [w:] *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, red. Gy. Székely, Budapest 1953, s. 227.

³³ W. Chaloupecky, *Kniha Žilinská*, Bratislava 1934, s. XXV—XXXIV.

³⁴ Np. MOL-DL, nr 2332: *civiatem — dedimus, iure Thevthonicali, eo iure, quo locata est civitas Solnensis*.

³⁵ Np. *Anjuokori Okmányár* t. VI, red. I. Nagy, Budapest 1900, s. 250: *eidem Bohus — villicacionem plantationis Karazna vocate — secundum iura at consuetudinem teutonicorum dedimus — perpetue possidendam*.

³⁶ G. Fejér, *Codex* t. VIII, cz. 7, s. 320: *[coloni] eadem, qua ceteri Teutonici gaudent et permanent, perfruantur libertate quibus libertas talis est: Ut in f. S. Mich. Arch. pro Dominio ipsorum, de uno laneo alterum dimidium florenum, sex saponis annonae, ex quibus duo tritici, duo siliginis, duo de auena*.

³⁷ MOL-DL, nr 12564: *Item causae ius et iura in prefata Hornian mediante iudice more Thevthonicali sit discernenda*.

³⁸ Zob. przykład cytowany w przyp. 34.

³⁹ *Anjuokori Okmányár* t. III, s. 569: *quandam densam silvam — congregare at decorare cum multitudine populorum ad libertatem seu, ad ritum aliarum plantationum theutonicorum circumsedencium*.

zmian rzadko używane w związku z osadnictwem pojęcie *locatio* przestało oznaczać przyznanie lokowanej wsi prawa niemieckiego⁴⁰.

W północno-zachodnich Węgrzech nie nastąpiło także zespolenie pojęć *ius Teutonicum* i *scultetus*. Na Górnym Śląsku, skąd przyszedli osadnicy do Żiliny, spotykamy się w drugiej połowie XIII wieku przede wszystkim z lokacją „weichbildów”. W dokumentach lokacyjnych urząd sprawujący sądy, który otrzymał lokator, nazywano *advocatia* a lokatora sprawującego sądy *advocatus*⁴¹. Niestety nie zachował się dokument lokacyjny Żiliny i nie wiemy czy chodziło w nim o lokację tylko miasta czy raczej całego okręgu („weichbildu”). Wiemy jednak, że lokator sprawujący w mieście sądy oraz stojący na czele samorządu nazywał się *advocatus*. Z Żiliny termin *advocatus* został przeniesiony na całe północno-zachodnie Węgry i związany na stałe z osadnictwem na prawie niemieckim i to zarówno miast jak i wsi. Nie pojawiła się więc tu potrzeba wprowadzenia terminu *scultetus*, który na terenach północno-zachodnich Węgry pozostał nieznanym.

7. W niniejszym artykule tylko w ogromnym skrócie mogliśmy przedstawić zmiany treści pojęcia *ius Teutonicum* w trakcie ruchu osadniczego w Europie środkowo-wschodniej. Z powodu braku miejsca nie mogliśmy nawet wspomnieć o tych wszystkich czynnikach politycznych oraz warunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych, które wpływały na zmiany treści pojęcia prawa niemieckiego. Musimy zadowolić się stwierdzeniem, że zmiany te w znacznym stopniu były skutkiem oddziaływania na siebie ruchów osadniczych wychodzących z różnych stron. I tak np. na Spiszu spotykali się osadnicy sascy z wewnętrznym ruchem osadniczym oraz osadnikami i wzorcami akcji kolonizacyjnej płynącymi z Małopolski. Na północno-zachodnich rubieżach Węgier osadnictwo rozwijało się pod wpływem doświadczeń i potrzeb lokalnych, wzorców płynących z Górnego Śląska a także Moraw. Zmieniająca się treść pojęcia „prawa niemieckiego” jest zatem odbiciem tych skomplikowanych procesów osadniczych.

Адриеннэ Кёрмэнды

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ „НЕМЕЦКОЕ ПРАВО” (*ius Teutonicum*) В СРЕДНЕ-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ В XIII—XIV ВВ

Автор статьи прослеживает, как изменялось понятие „немецкое право” (*ius Teutonicum*) по ходу переселенческого процесса в средне-восточной Европе. В источниках, возникших в связи с поселенчеством на северных рубежах венгерского государства в XIII и XIV вв., понятие „*ius Teutonicum*” не соответствовало целиком и полностью содержанию, которое в нём заключалось во время и на территории его возникновения.

Колонизационный процесс на так называемых немецких правах проникал в Венгрию через Силезию и Малопольшу. При Болеславе Стыдливым тесные связи между Малопольшей и Спишем способствовали тому, что в Спише уже в 70-е годы XIII в. знали и применяли методы поселенчества на немецких правах. Отсюда эти образцы распространились на се-

⁴⁰ Np. MOL-DL, nr 87901: *Henricus suiique heredes ius Theutunicum in sua locatione habeant*; tamże, nr 2312: *Item permittimus dictam civitatem post locationem fossato et plantiis communiri*.

⁴¹ Np. MOL-DL, nr 2332, 10511, 12564.

веро-восточную Венгрию. Из Силезии поселенчество на немецких правах проникает непосредственно в северо-западные районы Венгрии лишь на переломе XIII и XIV столетий. Параллельно с развитием колонизационного процесса на немецких правах эти права подвергаются изменению и преобразованию.

Понятие „немецкое право“, которое сформировалось в начале XIII в. в Силезии, обозначало полномочия, которые получали поселенцы, прибывающие из Германии, а позже все переселенцы независимо от их национальной принадлежности. Немецкое право, стало быть, имело характер единого поселенческого права. В Силезии связывали с ним специфический метод проведения колонизации посредством заселенца (*locator*). Это в свою очередь соединило с понятием „немецкое право“ такие термины, как *locatio*, *locare*.

На протяжении XIII в. немецкое право обогатилось также понятиями *scultetus* и *scultetia*. С немецким правом ассоциировалась также так называемая лановая система, которая вновь основанным сёлам придавала единообразный характерный внешний вид.

В Малопольше *ius Teutonicum* обозначало освобождение от тягот польского права, а также признание поселенцам полномочий, гарантированных единым немецким правом. В долинах Дунайца и Попрада появилась колонизационная практика, определяемая как „*mos scultetorum*“. Дальнейшее и не зависящее друг от друга развитие этих понятий произошло в Спише.

Поселение вольных гостей, называемых саксонцами, предварило здесь поселенчество на немецких правах. Право, называемое *ius Saxonum* или *libertas Saxonum*, содержало подобные полномочия. В Спише и по соседству с ним термин *mos scultetorum* был уже в употреблении независимо от понятия „немецкое право“. Итак, *ius Teutonicum* обозначало в Спише исключительно введение специальной лановой системы, которая сформировалась в процессе поселенчества в Силезии и в Малопольше.

В северо-западной Венгрии поселение вольных гостей (*hospites*) не спредило поселенчества на немецких правах. Понятие *ius Teutonicum* было поэтому здесь принято как единое поселенческое право. Со временем оно стало обозначать метод проведения поселенчества, а также права и привилегии „заселенца“. Употребляли его также для определения величины и способа арендной платы поселенцев. Содержание понятия „немецкое право“, стало быть, соответствовало употребляемому в Силезии с той разницей, что в Венгрии понятие *ius Teutonicum* не связывалось с термином „*locare*“, а также не оформилось понятие „*locatio*“. В северо-западной Венгрии не произошло также слияние понятий *ius Teutonicum* и *scultetus*. Стоящего во главе самоуправления называли *advocatus* или *iudex*.

Adrienne Köröndy

LA FORMATION DE LA NOTION DE DROIT ALLEMAND (*IUS TEUTONICUM*) EN EUROPE CENTRALE ET ORIENTALE AUX XIII—XIV ÈME SIÈCLE

L'article porte sur le changement du contenu de la notion de droit allemand (*ius Teutonicum*) durant la colonisation de l'Europe centrale et orientale. Dans les sources concernant la colonisation des confins nord de l'Etat hongrois provenant du XIIIème et XIVème siècles, la notion de *ius Teutonicum* n'est pas entièrement identique à celle de l'époque et du territoire où elle a fait son apparition.

Le mouvement colonisateur selon le droit allemand partait de la Silésie et de la Petite Pologne, et atteignait la Hongrie. Durant le règne de Boleslas le Timide les contacts étroits entre la Petite Pologne et le Spisz (Zips) ont eu pour suite que dans cette dernière région les méthodes de colonisation selon le droit allemand étaient connues et appliquées déjà dans les années 70 du XIIIème siècle. De là ces modèles ont pénétré dans le nord-est de la Hongrie. D'autre part le droit allemand venant de Silésie directement gagnait le territoire nord-ouest de la

Hongrie vers la fin du XIIIème et au début du XIVème siècle. Parallèlement à la colonisation selon le droit allemand, ce droit lui-même subissait des changements et des transformations.

La notion de droit allemand qui s'est formée au début du XIIIème siècle en Silésie comprenait au début les droits dont jouissaient les colons venant d'Allemagne, et plus tard tous les colons indépendamment de leur nationalité. En Silésie ce droit était lié à une méthode spécifique de colonisation accomplie par le „locataire”. De là termes *locatio* et *locare* liés à la notion de droit allemand.

Durant le XIIIème siècle le droit allemand a également été enrichi par les notions de *scultetus* et *scultetia*. Le système unifié du lotissement des terres qui donnait aux villages nouvellement fondés un aspect homogène était aussi lié au droit allemand.

Dans la Petite Pologne le *ius Teutonicum* signifiait la libération des charges de la loi polonaise ainsi que l'attribution aux colons des droits que contenait la notion générale du droit allemand. Dans les vallées du Dunajec et du Poprad est apparue également une pratique de colonisation dénommée *mos scultetorum*. Ces deux notions se sont développées par la suite de manière indépendante en Hongrie. La colonisation des „hôtes libres” appelés „Saxons” y a précédé la colonisation selon le droit allemand. Le droit de colonisation portant le nom de *ius Saxonum* ou de *libertas Saxonum* comprenait des droits semblables à ceux du droit allemand. Dans la région de Spisz et dans son voisinage la notion de *ius Teutonicum* n'était donc pas utilisée pour désigner le droit général de colonisation. Le terme de *mos scultetorum* y était par conséquent utilisé indépendamment de la notion du droit allemand. Ainsi donc *ius Teutonicum* signifiait dans la région de Spisz uniquement l'introduction du système unifié de lotissement des terres qui s'est formé dans le cadre du mouvement colonisateur en Silésie et dans la Petite Pologne.

Sur les terrains nord-ouest de la Hongrie le mouvement colonisateur des hôtes libres (*hospites*) n'a pas précédé la colonisation selon le droit allemand. La notion de *ius Teutonicum* y a donc été adoptée comme droit général de colonisation. Avec le temps elle a commencé à signifier la méthode de l'exécution de la colonisation ainsi que les droits et les privilèges des locataires. Elle servait également à déterminer le montant et la forme du paiement des locations par les colons. Cette notion du droit allemand ressemblait donc à celle de la Silésie, avec cette différence qu'en Hongrie la notion de *ius Teutonicum* n'était pas liée au terme *locare* et n'a pas entraîné la formation de la notion *locatio* dans le sens dans lequel elle fonctionnait en Silésie. Il n'y eut donc pas, dans le nord-ouest de la Hongrie, de fusion du *ius Teutonicum* et du *scultetus*. Celui qui se trouvait à la tête de l'autogestion portait le nom de *advocatus* ou de *iudex*.